

Suluk Çabyş-Çor

Category: Kitapcy, Taryhy şahslar
написано kitapcy | 22 января, 2025
Suluk Çabyş-Çor SULUK ÇABYŞ-ÇOR

kitapcy.ru

(715-737-nji ýyllar)

Ýeňişli arap goşunlary VII asyrda Amyderýa ýetenlerinde edermen türkeşler olar bilen şu ýerde duşusypdyrlar. Türkeşler turkmenleriň ata-babalarynyň biridir. Olar VI asyrda türk

kaganatyndan bölünipdirler we Semireçýede öz döwletini gurup başlapdyrlar. Täze ýurduň düýbuni tutan Üçelik bolupdyr, ol ençeme ýeňişli harby operasiýalary geçiripdir we täze kaganatyň pozisiýasyny berkidipdir. Yöne welin içerki oňsuksyzlyklar 711-715-nji ýyllarda türkeş kaganatynyň synmagyna getiripdir.

715-nji ýylда özünü türkeş kagany diýip jar eden şöhratly serkerde Suluk Çabyş-Çor türklere baştutan bolupdyr. Suluk ozaly bilen gündogardan abanýan howpy bitaraplaşdyrmagy ýüregine düwüpdir. 717-nji ýylда ol Hytaýa barypdyr we şol ýurduň basyp alynmak howpuny diplomatik ýol bilen aýrypdyr. Şol bir wagtyň özünde ol günbatar türkeş kaganynyň, gündogar türkeş kaganynyň we Tibet patyşasynyň gyzlaryna öýlenipdir. Suluk öz oglunuñ gündogar türkeş kaganynyň dolandyryjysynyň gyzyna öýlendiripdir.

Ine, araplar häzirki Türkmenistanyň territoriýasy boýunça geçip, şeýle garşıdaş bilen duşuşypdyrlar. 728-729-njy ýyllarda Suluk Samarkandyň we Buharanyň ılatynyň haýyşy boýunça ozalky Sogdyny doly azat edipdir, 732-nji ýylда bolsa arap goşunlary Samarkandyň eteginde, soňra bolsa Kerminäniň eteginde doly dargadylypdyr.

Belli taryhçy L.N.Gumilýow türkeşleri türkmenler diýip, olaryň serdary Sulugy bolsa (ol belli çeşmelerde Sul Çöl diýlip hem atlandyrylyar) türkmenleriň baştutany diýip atlandyrýar. Omeýad halyfy Hişamyň (724-743-nji ýyllar) türkeş kaganynyň merkezindäki ilçihanasy hakynda gürrüň beren Ibn al-Fakih hut ol hakda ýazypdyr diýip hasaplaýarlar. Sulugy öz tarapyna çekmäge çalşan arap häkimleriniň ilçileri kagany yslama çekmek isläpdirlər.

Indi bolsa orta asyr geografy Ýakuda söz bereliň, ol Ibn al-Fakihiň aýdanlaryny gysgaça beýan edipdir: «Ilçi ol hakda şeýle gürrüň beripdi: kagan öz eli bilen eýer ýasaýarka menden ondan (kagandan) duşuşyga ygtyýarnama alypdym. Kagan dilmaçdan: «Bu kim?» diýip sorady. Ol araplaryň patyşasynyň ilçisi diýip jogap berdi. Kagan ondan: «Meniň raýatymmy?» diýip sorady. Dilmaç: «Hawa» diýip jogap berdi. Şonda ol meni öye alyp barmagy buýurdy, öýde et köpdi, ýone çörek az eken.

Soňra ol meni çagyryň diýdi we: «Saňa näme gerek?» diýip sorady. Men oňa ýaranjaňlyk edip: «Meniň jenabym, sen ýalňyşlyga ýol berýän, men saňa gowy maslahat bermekçi ~ seniň yslamy kabul etmegiňi isleyän» diýdim. Kagan: «Yslam diýyäniň nähili zat?» diýip sorady. Men oňa dini kadalar hakynda, yslamyň ygtyýar edýän we gadagan edýän zatlary, dini borçlar we Hudaýa gulluk etmek hakynda... gürrüň berdim.

Suluk ilçiniň aýdanlaryna özüne göwni ýetýän çöl adamlarynyň erkinliginw howp salynmagy hökmünde baha berdi. Ol ilçe birnäçe gün garaşmaly diýdi we oňa kaganatyň güýjünü görkezmegi ýüregine düwdi.

«Bir gezek kagan ata atlandy we onuň töwereginde on adam bardy, olaryň hersiniň elinde bolsa baýdak bardy. Ol meni hem öz ýanlary bilen gitmäge çagyrdy. Tiz wagtdan biz töweregidepelik öleňlige ýetdik. Gün dogan dessine öñ ýanyndaky on adamyň birine elindäki baýdagы parlatmagy buýurdy, baýdak parlap (gün şöhlesine) başlady. Şol wagt 10 müň ýaragly atly esger peýda boldy, olar: «Çah! Çah!» diýip gygyryardylar. Olar depäniň eteginde nyzama düzüldiler. Olaryň baştutany patşanyň öňüne çykdy. Baýdak göterijiler depäniň üstünde biri-biriniň yzyndan baýdagы parlatdylar, her baýdak parladylanda depäniň eteginde 10 müň atly esger nyzama düzüldi. Baýdaklaryň onusy hem parladylanda depäniň eteginde başdan-aýaga çenli ýaraglanan yüz müň atly esger nyzama düzülipdi» diýip, Ýakut aýdýar.

Türkeşleriň goşunlarynyň görünüsü şeýle bir haýbatlydy welin, araplar olar bilen gepleşikler geçirirmäge soňra milt edip bilmediler.

Arap serkerdeleri we serdarlary Sulugy «Abu Muzahim» (Zarba urujy) diýip atlandyrdaylar, olar ony özleriniň Orta Aziýadaky häkimligine esasy howp hasapladylar.

Takmynan, 737-nji ýylда türkeşler arap otrýadlaryny Buharadan kowup çykardylar we gysga möhletde olary Toharystandan gysyp çykardylar. Üstünlik türkmenleriň ata-babalaryny ruhlandyrypdyr we olar ýurda ýaýrap ownuk otrýadlara bölünipdirler. Araplaryň Toharystandaky dikmesi Esad ibn Abdylla Sulugyň kiçiräk otrýadynyň üstüne duýdansyz hüjüm

edipdir we oňa weýrançylykly zarba urupdyr. Suluk öz ýurdunyň jümmüşine gaçyp gidipdir. Şol ýerde 737-nji ýylда näkes Bagatarkan tarapyndan dönüklik bilen öldürilipdir.

Suluk ölenden soñ, kaganat ownuk böleklerə bölünipdir we sary türkeşler bilen gara türkeşleriň arasynda häkimiyet ugrunda ýigrimi ýyllyk göreş başlanypdyr, bu bolsa iň soñunda türkeş kaganatynyň dargamagyna getiripdir.

Öwez GÜNDÖGDYÝEW. Taryhy şahslar